

Att puffa eller inte puffa – om välfärdsteori för oss inkonsekventa

Robert Sugden är en nationalekonom jag håller mycket högt av flera skäl. Han tenderar att fokusera på viktiga och grundläggande frågor, han resonerar stringent med en ambition att förklara även mycket komplicerade samband så enkelt som möjligt och han är ovanligt kunnig och beläst även utanför ekonomiämnet, t ex innefattande filosofi, historia och psykologi. Det senare går betydligt djupare än som intellektuell dekoration – inte helt ovanligt i akademiska sammanhang – då han tar idéerna från andra discipliner på stort allvar i relation till de ekonomiska frågor han diskuterar, vilket även innebär att han kritiserar dem lika hårt som national-ekonomiska idéer när han finner det befogat. Dessa egenskaper genomsyrar även denna bok.

Sugden har tidigare gjort flera stora specifika forskningsbidrag inom olika områden. Viktiga exempel är den sk ångerteorin (*regret theory*) – där Loomes och Sugden (1982) har nästan 4 000 *Google Scholar*-citeringar – som en del av ett större forskningsprogram om beslutsfattande under osäkerhet, samt hans arbeten om sociala normer och utvecklandet av konventioner. Denna bok handlar om ett annat av Sugdens forskningsteman genom åren: frihet, marknader och val. Bokens titel, *The Community of Advantage*, är tagen från ett stycke i John Stuart Mills *Principles of Political Economy*, (1848, bok 3, kapitel 5, §5) och utgör en metafor för positiva och samhällskapande effekter av marknaden.

Kritik av sk puffande (*nudging*), och särskilt den välfärdsekonomiska analys som leder till rekommendationer av så-

dant puffande, utgör ett genomgående tema i boken. Med puffande menas oftast en förändring i den sk valarkitekturen som påverkar människors beteende på ett förutsägbart och för dem gynnsamt sätt utan att förbjuda några alternativ eller väsentligt förändra de ekonomiska incitamenten (Thaler och Sunstein 2008). Ett exempel är valet av *default*-alternativ för sparande till pensionen, så att individer puffas att spara mer än vad deras mer kortsiktiga jag skulle göra. Även om puffande och liknande åtgärder nog alltid använts av beslutsfattare, så tyder mycket på att den systematiska användningen ökat på senare tid i många länder; det välkända sk Beteendeinsiktsteamet (*The Behavioural Insights Team*, ibland kallat *The Nudge Unit*) i Storbritannien har t ex exporterats i varierande form till flera andra länder. Det faktum att Richard Thaler – en förgrundsgestalt när det gäller puffande – tilldelades Ekonomipriset 2017 har förstås också bidragit till att dessa idéer fått en ökad spridning (Gärdenfors m fl 2017).

Sugden går igenom flera olika normativa, teoretiska utgångspunkter och modeller som kan ligga till grund för puffande, som presenterats av bl a Bleichrodt m fl (2001), Bernheim och Rangel (2007, 2009), Köszegi och Rabin (2007, 2008), Beshears m fl (2008) och Salant och Rubinstein (2008) och kritiserar sedan var och en av dem. Mer specifikt hävdar han att det bakom de flesta ansatser som används för att motivera puffande finns ett explicit eller implicit antagande om att individerna långt där inne har latent, konstanta och kontextoberoende preferenser (*latent preferences*). Han lägger sedan mycket möda på att visa och argumentera för att detta antagande är orealistiskt.

Redan i förordet skriver Sugden:

Jag måste säga att jag har blivit förvånad över att beteendekonomer är

RECENSION

Robert Sugden:
The Community of Advantage: A Behavioural Economist's Defence of the Market, Oxford University Press, Oxford, 2018, 352 sidor, ISBN 978-0-19-82514-2.

beredda att tolka avvikelser från teorin om rationella val som evidens för misstag i beslutsprocessen. Under 1980-talets och 1990-talets banbrytande tid var detta exakt den tolkning av anomalier som konventionella nationalekonomer tenderade att föredra och som vi beteendeekonomer ifrågasatte. Som vissa av oss brukade säga är det som om beslutsfattare anses handla felaktigt när de inte agerar som teorin förutsäger, snarare än att teorin är felaktig då den inte ger korrekta prediktioner (s x; egen översättning).

Han argumenterar sedan för att det faktum att individer vid upprepade val ofta agerar på ett sätt som inte är konsistent med teorin alltså inte ska ses som evidens för någon typ av misstag, utan att det t ex helt enkelt kan handla om att individer ändrar sig. Det är en viktig poäng; att konventionell välfärdsteori bygger på antagandet om konstanta preferenser innebär ju inte att detta antagande behöver vara särskilt bra. I linje med detta så är han också starkt negativ till paternalism i alla former, också jämförelsevis milda former som uttrycks som libertariansk paternalism (Thaler och Sunstein 2003) eller reglering för konservativa (Camerer m fl 2003), som snarast kan ses som andra namn på just puffande.

Hur bör man då genomföra normativ analys, enligt Sugden, om vi inte längre kan anta konstanta och kontextoberoende preferenser? Hans svar är både innovativt och imponerande och har tidigare presenterats i olika artiklar (Sugden 2004, 2009, 2010, 2017a). I stället för att basera den normativa teorin på preferenser så har han utvecklat en teori som bygger på möjligheter och ett möjlighetskriterium (*the opportunity criterion*). Enkelt uttryckt: Mer möjligheter är bättre än mindre, oavsett individens faktiska agerande och utfall. Hans reso-

nerande och stöd för detta angreppssätt är inspirerat av Mills syn på frihet och, särskilt, av James Buchanans kontraktualism. En fördel med denna ansats är alltså att den inte baseras på det starka antagandet om konstanta preferenser.

Sugden beskriver denna möjlighetsbaserade välfärdsteori mycket mer generellt än bara relaterat till inkonsekventa val. Många implikationer är ganska likartade de som följer av den preferensbaserade välfärdsteorin. Högre inkomst, allting annat lika, ger t ex både större möjligheter och större preferensstillfredsställelse, högre priser ger det motsatta i båda fallen, liksom explicita valrestriktioner. Härutöver visas bl a att de båda sk fundamentala välfärdsteoremen håller även baserat på en möjlighetsbaserad välfärdsteori. Att hitta ett tydligt kriterium för optimalt tillhandahållande av kollektiva varor visar sig emellertid, föga förvånande, vara en större utmaning: Det sk Samuelsonkriteriet baserat på konventionell välfärdsteori stipulerar ju att kollektiva varor ska tillhandahållas så att den aggregerade marginella betalningsviljan är lika stor som priset för att Paretoeffektivitet ska råda och det oavsett av om vissa individer inte har någon betalningsvilja alls för den kollektiva varan (eller rentav en negativ sådan). Han nöjer sig här med att peka på vissa enligt honom lovande vägar framåt, där han resonerar med avstamp i tidigare diskussioner om frivilligt tillhandahållande av kollektiva varor av Knut Wicksell, Erik Lindahl och (återigen) Buchanan.

Har jag då blivit övertygad om att nationalekonomer borde sluta modellera sådant som misstag och självkontrollproblem inom ramen för normativa modeller och att vi i stället borde övergå till en kontraktualistisk modell med möjligheter som bas? Nej, faktiskt inte alls, av främst tre skäl.

För det första anser jag att den moralfilosofiska grunden för kontraktualism i allmänhet, inbegripet Sugdens

variant, är tveksam; detta inte minst i relation till sådant som ojämlikhet och rättvisa. Möjligheter är förstas bra om konsekvenserna av mer möjligheter kan förmodas vara goda, men om vi vet att de leder till sämre utfall, varför är de då bra? Vore det t ex självklart bra för mig om jag hade möjlighet att välja matvaror med högre halter av kemiska tillsatser än vad nuvarande regleringar tillåter? Jag noterar vidare att Mill, som är en central inspirationskälla, visserligen skrivit i klassikern *Om friheten* (1859) ”att individen icke är skyldig samhället räknenskap för sina handlingar, för så vitt dessa icke röra andra än hans egna intressen” (s 158), men omedelbart efter skriver: ”Råd, undervisning, övertalning eller det, att andra personer, som för sitt eget bästa anse det nödvändigt, undvika hans sällskap äro de enda åtgärder, genom vilka samhället har rätt att uttrycka sitt misshag över eller ogillande av hans uppförande” (s 159). Om samhället då alltså kan ge råd, undervisa och övertala, varför inte då också puffa lite lätt? Och även om Buchanan har en kontraktualistisk utgångspunkt, så är hans argument för detta förhållningssätt ofta uttryckta, mer eller mindre explicit, i konsekventialistiska termer.

För det andra: Om den normativa utgångspunkten ändå ytterst är välfärdistisk (i meningen att vad som ytterst är önskvärt beror på individens nyttor eller preferenser och inget annat), eller i alla fall konsekventialistisk mer allmänt, så är en central, men förstas svåranalyserad, empirisk fråga i vilken grad människors icke-konsekventa val kan förklaras av att de ändrar sig och i vilken grad det faktiskt handlar om att de gör misstag eller har självkontrollproblem. Sugden förnekar förstas inte att människor ibland gör misstag, men han menar att sådana ofta överdrivs; här presenteras dock inte mycket till evidens eller för mig övertygande argument. En relaterad fråga är om människor i allmänhet

rentav kanske anser att det vore bra om samhället genom någon slags interventioner ibland hindrar dem från att göra misstag eller dåliga val. Det finns viss empirisk forskning om detta (t ex Sunstein m fl 2019) och också en pågående diskussion mellan Sugden och Sunstein; se Sugden (2017b, 2018) och Sunstein (2018).

För det tredje, och kanske viktigast, så anser jag att ekonomer inte primärt bör utgå från sin egen moraliska intuition, eller moralfilosofiska uppfattningar, som grund för normativ analys. Normativ ekonomisk analys bör i stället, menar jag, i likhet med annan vetenskaplig verksamhet vara *intersubjektiv*, i meningen att givet de tydligt specificerade utgångspunkterna för analysen så ska resultaten, i princip, bli desamma oavsett vem eller vilka som genomför analysen, och därmed även oberoende av vad forskaren själv anser om dessa utgångspunkter. Ett annat sätt att uttrycka detta är att även normativ ekonomisk analys bör vara *replikerbar* och att forskarens egna moraliska åsikter alltså inte bör påverka forskningsresultaten. Även om ett sådant ideal kanske aldrig till fullo kan uppnås inom samhällsvetenskapen så utgör det, menar jag, ett viktigt strävansmål.

Det kan knappast finnas någon tvekan om att en preferensbaserad utgångspunkt (t ex i form av någon typ av generaliserad utilitarism) är vanlig mer allmänt, dvs även utanför nationalekonomin, varför det synes underligt om nationalekonomer inte skulle kunna ha en sådan utgångspunkt för sin analys. Och ja, i konsekvensens namn bör då förstas t ex även jag vara villig att genomföra normativ ekonomisk analys baserad på en utgångspunkt som jag inte finner moralfilosofiskt tilltalande, såsom en kontraktuell sådan.

Trots att jag alltså inte håller med om vissa centrala slutsatser i boken så är den utan tvekan mycket välskriven och

framför allt synnerligen tänkvärd och den tvingar läsaren till en mer genomtänkt hållning i normativa ekonomiska frågor där individer inte beter sig som konventionell ekonomisk teori predikterar. Det är skäl nog att varmt rekommendera den. Det är förstås också viktigt att systematiskt analysera möjliga positiva (liksom enligt min mening negativa) indirekta effekter av sådant som fri handel på samhällsnivån. Jag är också enig med Sugden om att en välfärdsteori som bygger på konstanta preferenser ibland är otillräcklig. Även om det knappast var Sugdens avsikt så ger därmed boken implicit ytterligare argument för att vidare utveckla normativ, konsekventialistisk ekonomisk teori med avseende på misstag, självkontrollproblem och endogena preferenser.

Olof Johansson-Stenman

Professor i nationalekonomi, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet

REFERENSER

- Bernheim, B D och A Rangel (2007), "Toward Choice-Theoretic Foundations for Behavioral Welfare Economics", *American Economic Review: Papers and Proceedings*, vol 97, s 464-470.
- Bernheim, B D och A Rangel (2009), "Beyond Revealed Preference: Choice Theoretic Foundations for Behavioral Welfare Economics", *Quarterly Journal of Economics*, vol 124, s 51-104.
- Bershears J, L Choi, D Laibson och B Madrian (2008), "How are Preferences Revealed?", *Journal of Public Economics*, vol 92, s 1787-1794.
- Bleichrodt, H, J L Pinto och P P Wakker (2001), "Using Descriptive Findings of Prospect Theory to Improve the Prescriptive Use of Expected Utility", *Management Science*, vol 47, s 1498-1514.
- Camerer C, S Issacharoff, G Loewenstein, T O'Donoghue och M Rabin (2003), "Regulation for Conservatives: Behavioral Economics and the Case for 'Asymmetric Paternalism'", *University of Pennsylvania Law Review*, vol 151, s 1211-1254.
- Gärdenfors, M Johansson, P Molander, T Sjöström och P Strömberg (2017), "2017 års Ekonomipris till Richard Thaler", *Ekonomisk Debatt*, årg 45, nr 8, s 6-16.
- Köszegi, B och M Rabin (2007), "Reference-Dependent Risk Attitudes", *American Economic Review*, vol 97, s 1047-1073.
- Köszegi, B och M Rabin (2008), "Choices, Situations, and Happiness", *Journal of Public Economics*, vol 92, s 1821-1832.
- Loomes, G och R Sugden (1982), "Regret Theory: An Alternative Theory of Rational Choice under Uncertainty", *Economic Journal*, vol 92, s 805-824.
- Mill, J S (1859), *Om friheten*, nyutgåva 1917, Albert Bonniers förlag, Stockholm.
- Mill, J S (1848), *Principles of Political Economy*, nyutgåva 1871, Longmans, London.
- Salant Y och A Rubinstein (2008), "(A,f): Choice with Frames", *Review of Economic Studies*, vol 75, s 1287-1296.
- Sugden, R (2004), "The Opportunity Criterion: Consumer Sovereignty without the Assumption of Coherent Preferences", *American Economic Review*, vol 94, s 1014-1033.
- Sugden, R (2009), "Market Simulation and the Provision of Public Goods: A Non-Paternalistic Response to Anomalies in Environmental Evaluation", *Journal of Environmental Economics and Management*, vol 57, s 87-103.
- Sugden, R (2010), "Opportunity as Mutual Advantage", *Economics and Philosophy*, vol 26, s 47-68.
- Sugden, R (2017a), "Characterising Competitive Equilibrium in Terms of Opportunity", *Social Choice and Welfare*, vol 48, s 487-503.
- Sugden, R (2017b), "Do People Really Want to Be Nudged towards Healthy Lifestyles?", *International Review of Economics*, vol 64, s 113-123.
- Sugden, R (2018), "'Better off, as Judged by Themselves': A Reply to Cass Sunstein", *International Review of Economics*, vol 65, s 9-13.
- Sunstein, C R (2018), "'Better off, as Judged by Themselves: A Comment on Evaluating Nudges", *International Review of Economics*, vol 65, s 1-8.
- Sunstein, C R, A L A Reisch och M Kaiser (2019), "Trusting Nudges? Lessons from an International Survey", under utgivning i *Journal of European Public Policy*.
- Thaler, R och C R Sunstein (2003), "Libertarian Paternalism", *American Economic Review: Papers and Proceedings*, vol 93, s 175-179.
- Thaler, R H och C R Sunstein (2008), *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*, Yale University Press, New Haven, CT.